

*Друкарські та видавничі марки й привілеї в
рідкісних книгах із фондів Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова:
до Всесвітнього дня книги та авторського права*

Незабаром після свого виникнення книгодрукування стало одним з надійних способів збагачення, внаслідок чого на ринку друкованої продукції, що ледь виник, розгорнулася справжня конкурентна боротьба. У деяких друкарнях не лише передруковувалися книги, видані їх конкурентами, а й підробляли шрифт, зовнішнє оформлення, видаючи своє видання за оригінал, та продаючи за нижчою ціною. Тому вже в XV столітті виникла потреба в охороні майнових інтересів сумлінних друкарів та видавців.

Так на сторінках стародруків з'явилися видавничі марки, а незабаром – привілеї на видання книг.

До Всесвітнього дня книги та авторського права відділ рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І.Мечникова підготував виставку, за якою можна простежити, як друкарі та видавці минулого захищали свою інтелектуальну власність – книги, що виходили з їх друкарень. Представлені друкарські та видавничі марки не лише уславлених друкарів XVI-XVII ст. (Альдів, Етьєнів, Плантена, Федорова, Ельзевірів), але й менш відомих типографів, праця яких сприяла культурному прогресу Європи в епоху Відродження та модернового часу. На виставці демонструються також видавничі марки на українських книгах, опублікованих у 1920-х рр., у тому числі – одеських виданнях.

Друкарський, або видавничий знак - це малюнок, виготовлений із вигравіруваного дерева, який використовували друкарі або видавці для засвідчення автентичності своєї продукції. У рукописах та перших інкунабулах цей знак ставився в кінці тому після колофону.

Предтечею видавничих марок були особисті печатки королів та особливі знаки нотаріусів, які ставилися наприкінці книги чи документа. У ранній період друкарства як видавничу марку використовували герби, емблеми, девізи, ініціали видавця тощо.

Вперше видавнича марка з'явилася у німецьких друкарів XV століття Йоганна Фуста та Петера Шоффера, учня Гутенберга (у колофоні Майнської псалтирі 1457 р.). Умовні знаки, поміщені на двох щитах, що висять на гілці, нагадують ще знаки середньовічних ремісників, якими вони позначали вироби своїх рук.

*Видавнича марка
Йоганна Фуста та Петера Шоффера*

У книгах університетської бібліотеки найбільш ранню видавничу марку можна побачити на останній сторінці трактату «Про пропорції» Альберта Саксонського (*Albertus de Saxonia*; бл. 1316/1320-1390) – середньовічного філософа, логіка, математика, механіка та дослідника природи. У 1357 р. він став ректором Паризького університету, у 1365 р. – Віденського університету. Це один із перших текстів з арифметики, надрукованих у Європі (перше видання вийшло в Падуї в 1477 р.). Трактат присвячений не лише математиці, а й натурфілософії. У колекції представлено венеціанське видання 1494 р.

Книга була надрукована типографом Бернардіно за рахунок видавця Джіроламо (Ієронімо) Дуранті (*Girolamo (Jeronimus) Durante (Durante, de Durantibus)*; бл. 1450 - після 1495). З 1487 р. Дуранті використовував тавро, що складалося з еліпса або чорного кола на білому тлі, увінчаного подвійним хрестом св. Андрія з ініціалами I.D. (H.D.).

Albertus de Saxonia. De proportionibus. – Venetijis: summa cū diligentia fuit impressus per Bernardinū Venetū ; impensa d. Ieronimi durante, 29. I. 1494.

Видавнича марка у колофоні книги.

Із колекції І.Ю.Тимченка

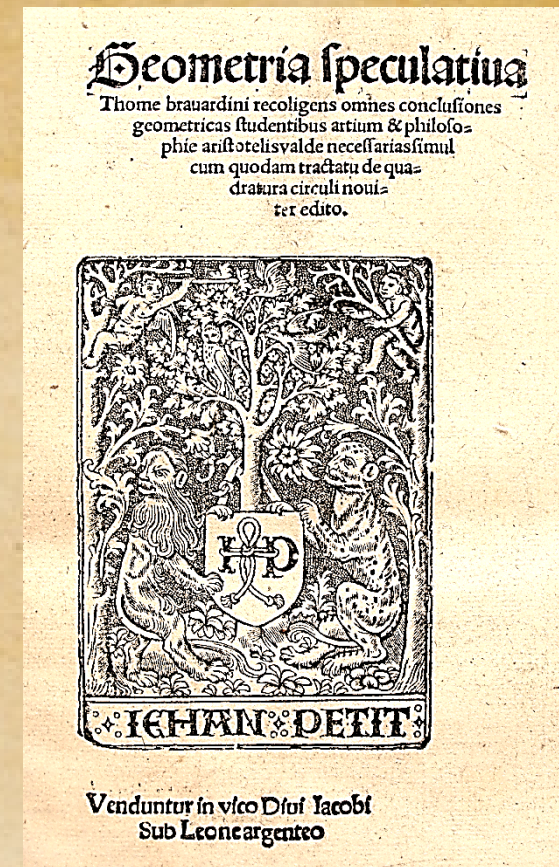
Англійський філософ-математик та механік Томас Брадвардін (*Thomas Bradwardinus*; бл. 1290-1349) викладав в Оксфордському університеті, під кінець життя був обраний архієпископом Кентерберійським (помер у 1349 від чуми).

Трактат «Теоретична геометрія» представлений в університетській колекції примірником, надрукованим за кошти успішного паризького видавця і книгопродавця Жана Петі (*Jean Petit*, лат. *Johannes Parvus*, XV-XVI ст.). Один з головних видавців Паризького університету, активно сприяв поширенню ідей гуманізму. Жан Петі користувався кількома різновидами видавничих марок.

Les coustumes et statuz particuliers de la pluspart des Bailliages, Seneschaucques et Preuostez royaulx du Royaume de Frâce. – [Paris] : pour Jehan Petit..., 8.11.1527.

Видавнича марка Ж. Петі на останній сторінці збірки звичаєвого права Франції.

Із колекції Р. Губе.

Bradwardinus, Thomas. *Geometria speculativa* Thome bravardini... – Impresa Parisius : expensis ... Ioannis Petit, 1511 6. Marcij.

Титульний аркуш книги із видавничою маркою Ж.Петі.

Із колекції І.Ю.Тимченка

Паризький книготорговець XVI століття Галліо дю Пре або Дюпре (*Galliot du Pré*, лат. *Galeotus*, іноді *Galliotus a Prato*; ?-1560) не був друкарем, але був офіційним книготорговцем у Паризькому університеті (розпочав свою торгівлю у 1512 р.). Його книготорговельний знак представляв галіот з девізом «Vogue la guallee» (або «*la galee*», тобто корабель — «галера») через його ім'я. Він також мав марку з зображенням коня в лузі.

Masuer, Jean (– 1560?). *Masuerii Iuriscōsulti Galli practica forensis, castigatius quàm antehac edita, & nouis additionibus summariis, & Regiis Cōstitutionibus variis in locis adaptatis, aucta & locupletata, ac indice copiosissimo illustrata.* – Parisiis : apud Galeotum, 1546.

Видавнича марка Галліо дю Пре на останній сторінці праці французького юрисконсульта Ж. Мазює.

Із колекції Р. Губе.

Cum Priuilegio.

Особисті знаки друкарів та видавців дозволяли встановити приналежність та походження книги. Проте маркування не могло гарантувати повний захист книги від підробок. Так, ліонським друкарям вдалося підробити не лише книжки, а й фірмові марки їхніх видавців. Був потрібен ефективніший спосіб охорони видавничих прав. З кінця XV ст. таким інструментом стали привілеї. Зазвичай вони видавалися монархами, місцевими правителями, головами магістратів.

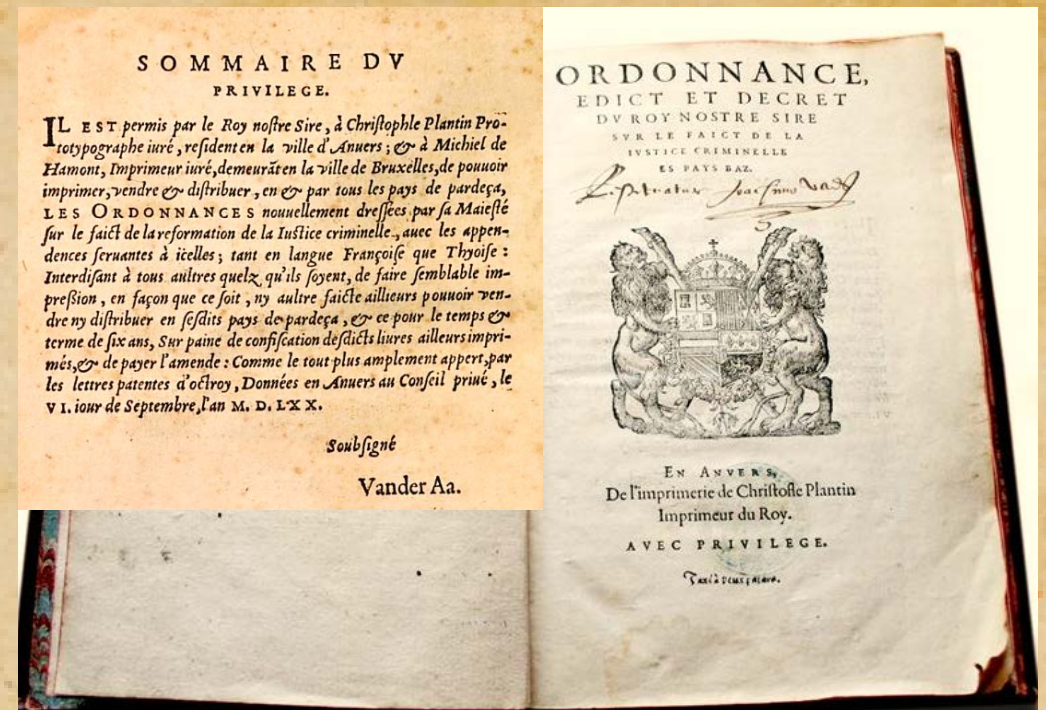
Привілей, виданий у 1515 р. Франциском I, "милістю Божою королем Франції", ліонському друкарю і книготорговцю Сімону Венсану (*Simon Vincens*; 147?-1532) на видання коментарів звичайного права герцогства Бургундського – головної праці французького юриста Бартелемі де Шасоно (*Barthélémy de Chasseneux*; 1480-1541), першого докладного наукового коментаря кутюмів провінцій Франції.

Chasseneux, Barthélémy de. *Commētaria Bartholomei de Chasseneuz... In consuetudines Ducatus Burgūdie principaliter...* –Lugduni : in edibus Jacobi Marechal...: sumptibus ... Symonis Vincent, 1517.

Привілей Франциска I на звороті титульного аркуша книги. Із колекції Р. Губе.

У привілеї вказувався вид штрафу, який загрожував контрафактору – виробнику піратських копій видань. Контрафакція, тобто передрук книг без згоди автора та видавця, з порушенням авторських прав, швидко стала повсюдним явищем. Привілеї мали забезпечити легальним видавцям монополію на друк та продаж видань, опублікованих на їх кошт. Найчастіше таке право давалося на певний термін, для обмеженої території і єдину книгу. За допомогою привілеїв влада мала подвійну мету: захистити авторське право видавців і зберегти цензурний контроль над друкованою продукцією.

Ordonnance, edict et decret du Roy nostre Sire sur le faict de la justice criminelle es Pays Baz. – En Envers : de l'imprimerie de Christofle Plantin..., [1570].

Витяг з привілею Філіпа II Іспанського на звороті титульного аркуша «Ордонансу, едикту і декрету нашого володаря про кримінальне правосуддя у Нідерландах».

Із колекції Р. Губе.

Альд Пій Мануцій старший

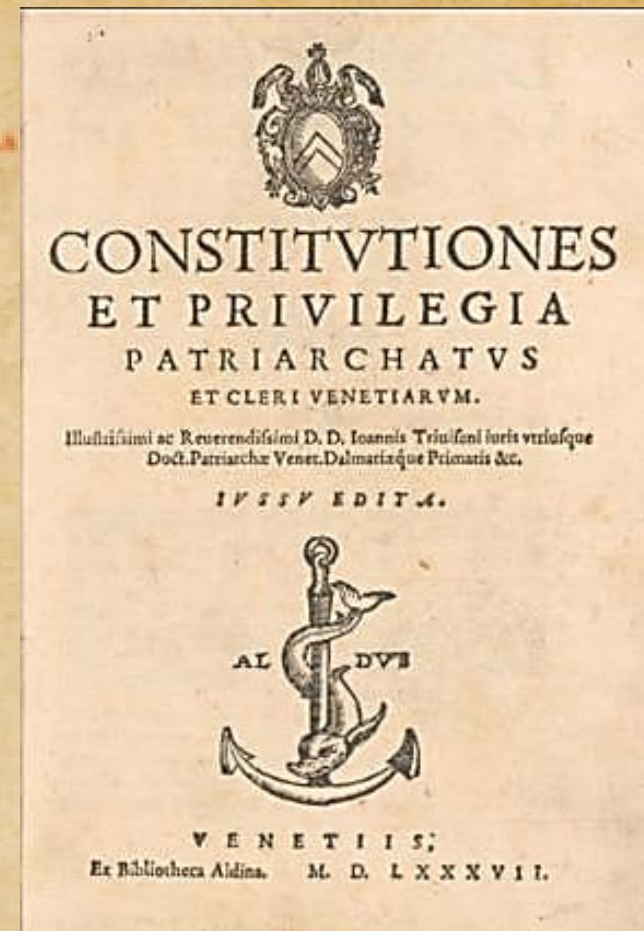
Крім інформаційного навантаження, з XVI ст. марки почали виконувати декоративні функції. За їх зовнішнім виглядом можна одразу визначити час їх створення. Один із найвідоміших друкарських знаків в історії книги – зображення дельфіна і якоря на книгах, що були надруковані венеціанськими типографами та видавцями XV–XVI ст., вченими-гуманістами епохи Відродження Альдом Пієм Мануцієм старшим (*Aldus Pius Manutius*; 1448/1449–1515), його сином Паоло (*Paolo Manuzio*, лат. *Paulus Manutius*; 1512-1574) та онуком Альдом молодшим (1547-1597).

Альд Мануцій здійснив справжню революцію у видавничій справі: у 1501 р. запропонував новий шрифт (антикву), розробив курсив (зразком став тогочасний графічний стиль написання, що використовувався в документах папської канцелярії) і запровадив зменшений формат видань. Видані у друкарні Альда Мануція книги стали одним із символів епохи італійського Відродження.

Книги, прикрашені друкарським знаком Альда Мануція із промовистим девізом «Поспішай повільно» (*Festina lente*), у книгознавчій літературі отримали назву **«альдіни»**. Альдіни відзначалися не тільки поліграфічною довершеністю, але й високим науковим рівнем підготовки античних текстів.

Марка Альда Мануція – «Якір і дельфін» - відкриває собою новий ряд емблем, що символічно зображують ті чи інші девізи, вислови чи приказки, запозичені з арсеналу давньої історії, літератури, фольклору. До цього ряду долучаться згодом марки Етьєнів, Плантена, Ельзевірів та багатьох інших знаменитих видавців та друкарів XVI-XVII ст.

Constitutiones et privilegia Patriarchatus et Cleri Venetiarum. Illustrissimi... – Venetiis [Venezia] : ex Bibliotheca Aldina, 1587.

Титульний аркуш альдіни «Постанови та привілеї Патриціату та Кліру венеціанців».

Із колекції Р. Губе

Спочатку функції видавця та друкаря виконувала одна людина. Однак наприкінці XV-початку XVI ст. у Західній Європі відбувся поділ їх обов'язків та з'явилася друкарська марка. У 1541 р. Франциск I видав спеціальний указ, яким видавці і друкарні мали мати індивідуальні відмінні одна від одної марки. Незадовго до цього «королівським друкарем» книг латинською, давньоєврейською (1539) та грецькою (1540) мовами було призначено представника династії прославлених французьких друкарів і видавців-гуманістів Робера Етьєна Першого (*Robert I Estienne*, 1503-1559), сина засновника фірми в Парижі Анрі Етьєнна Першого (*Henri Estienne*, бл. 1460-1520).

Видання Етьєнів (*Estienne*, лат. *Stephanus*) прикрашала типографська марка з зображенням філософа під деревом пізнання з опадаючими висушлими гілками та девізом: «Не високо мудруй, [але бійся]» (*Noli altum sapere [sed time]*). Друкарська марка Робера I Етьєна відтворювалася згодом на книгах, надрукованих його братом Шарлем (*Charles Estienne*, лат. *Carolus Stephanus*; 1504-1564) та сином Робером Другим (*Robert II Estienne*, бл. 1530-1566) (з 1561 р. також був удостоєний звання «королівського друкаря»).

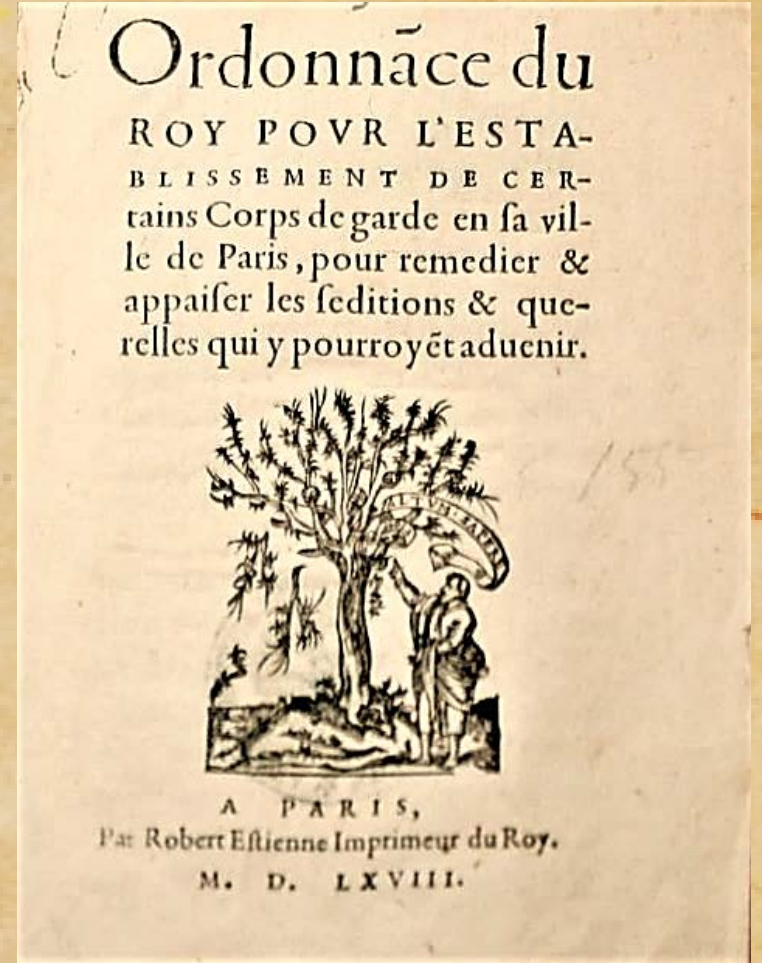
Du Luc, Jean (XVI s.). *Placitorum summae apud Gallos Curiae Libri XII. multis, à secunda editione...* – Lutetiae : apud Carolum Stephanum, 1559.

*Друкарська марка на титульному аркуші видання Етьєнів
Із колекції Р. Губе*

В університетській колекції зберігаються твори, надруковані представниками відомої династії у Парижі: «Порівняльні життєписи» (*Parallela, seu Vitae parallellae*) Плутарха (1561), два примірники «Анакреонтика та декілька інших ліричних од» (*Anacreontis et aliorum lyricorum aliquot poetarum odae*) давньогрецького поета Анакреонта (1556 р.), «12 книг суми позовів у французькому суді...» французького правознавця XVI ст. Жана Дю Люка (1559), а також «Ордонанс короля [Карла IX] про створення спеціального корпусу гвардійської варти у місті Париж, щоб припиняти та утихомирювати заворушення і чвари, які можуть там виникнути», надрукований Робером II у 1568 р., у часи французьких релігійних війн між католиками та протестантами.

Ordonnãce du Roy pour l'establissement de certains Corps de garde en sa ville de Paris, pour remedier et appaiser les seditions et querelles qui y pourroyët adueni ... - A Paris : par Robert Estienne Imprimeur du Roy, 1568.

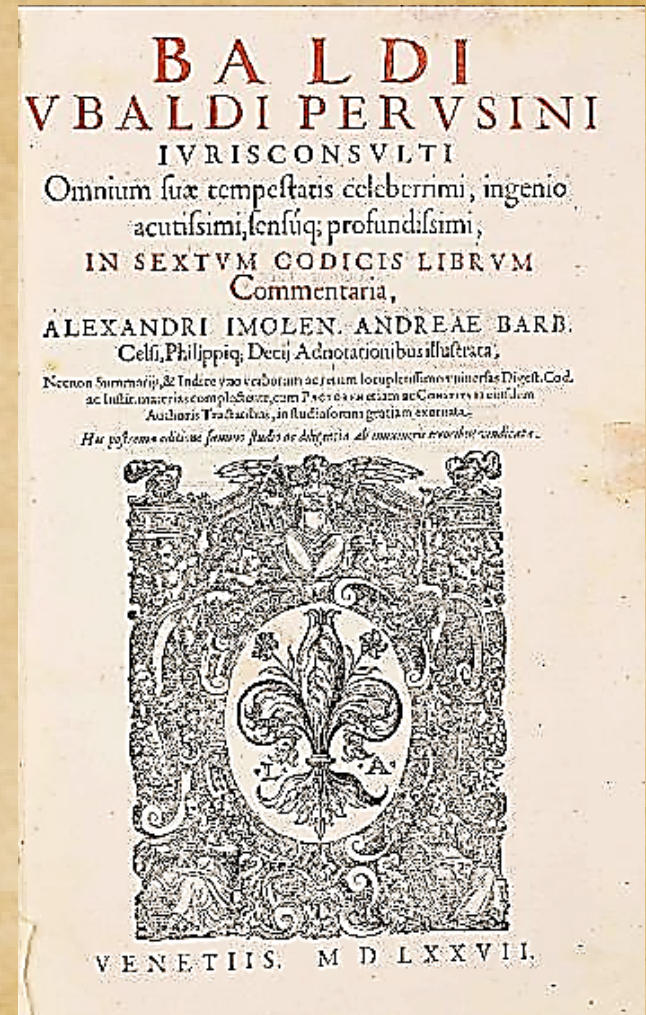

Титульний аркуш видання
Із колекції Р. Губе

У Науковій бібліотеці Одеського університету представлена продукція ще однієї знаної типографської фірми Італії – уродженців Флоренції родини Джунтів (Giunti). Її засновниками були Лукантоніо та Філіппо. Лукантоніо Джунті (*Lucantonio Giunti*, 1457-1538) почав друкувати у Венеції під своїм іменем у 1489 році. Як друкарську марку він використав гербову емблему свого рідного міста - "флорентійську лілію" з літерами "L" і "A". Друкарня Філіппо Джунті (*Filippo Giunti*; 1450-1517) з 1497 року діяла у Флоренції. Близько тридцяти членів родини стали друкарями або книготорговцями.

У фондах бібліотеки зберігається добірка праць видатного італійського середньовічного юриста, представника школи постгослаторів Бальдо де Убальдіса (*Baldus de Ubaldis*; 1327–1400). Різноманітні варіанти коментарів Бальдо до Кодексу Юстиніана (*Codex Iustiniani*) та покажчиків до нього, були надруковані фірмою Джунтів у Венеції у 1576–1577 рр.

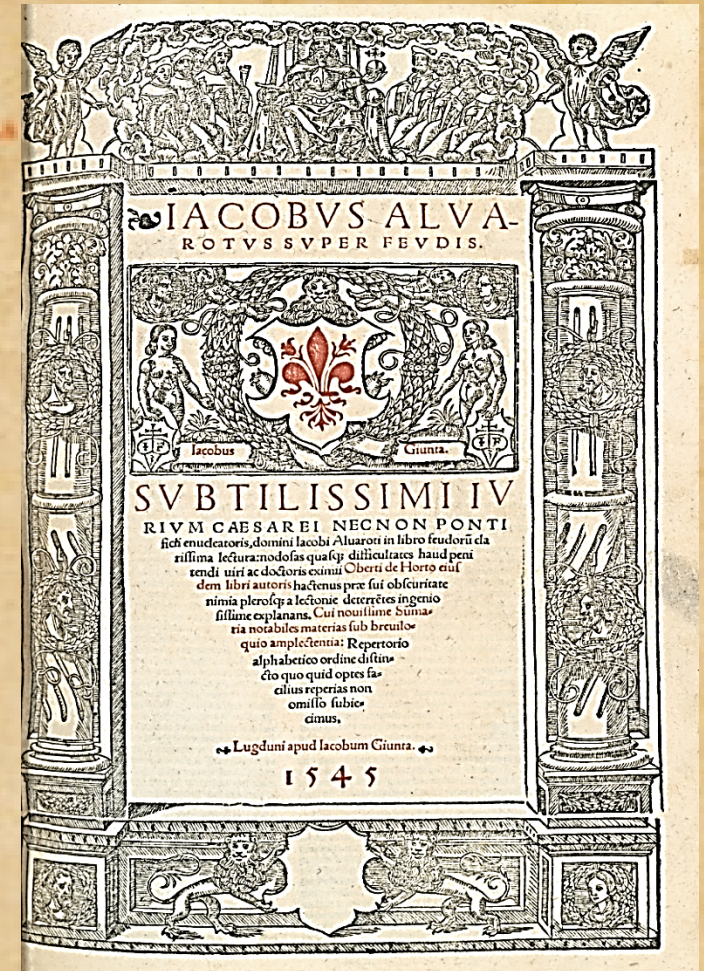
Baldus de Ubaldis. Baldi Ubaldi... In Sextum Codicis
librum Commentaria... – Venetia : [apud Iuntas], 1577

*Титульний аркуш книги із друкарською маркою
Джунтів
Із колекції Р. Губе*

Приблизно до 1550 року книгарні або склади Джунтів були в багатьох містах італійського півострова (Болоньї, Брешиї, Генуї, Ліворно, Неаполі, П'яченці, Пізі, Турині та ін.) та за кордоном: в Антверпені, Франкфурті, Лісабоні, Парижі, Саламанці, Сарагосі... У 1520 році була заснована друкарня в Ліоні – одному з найбільших центрів європейського книгодрукування. Саме там Джакомо Джунтом були надруковані коментарі до найважливішого першоджерела з феодального права "Книги феодин" (*Super feudis*) італійського юриста епохи Середньовіччя Джакомо Альварото (*Jacopo Alvarotto*; 1385-1453), що представлена у Науковій бібліотеці Одеського університету.

Alvarotto, Jacopo. *Jacobus Alvarotus Super feudis...* – Lugduni : apud Jacobum Giunta, 1545.

*Титульний аркуш книги із друкарською маркою
Джунтів
Із колекції Р. Губе*

Ще один з корифеїв європейської друкарської справи – французький гугенот Крістоф Плантен (*Christophe Plantin*; 1514/1520–1589), який працював у Антверпені. У 1555 р. він заснував перше в Європі поліграфічно-видавниче підприємство промислового типу *Officina Plantiniana*, до складу якого входило до шістнадцяти друкарень, а кількість працівників досягала 80 осіб. Іспанський король Філіп II, під владою якого знаходились Фландрія та Нідерланди, надав Крістофу Плантену титул головного королівського друкаря цих територій.

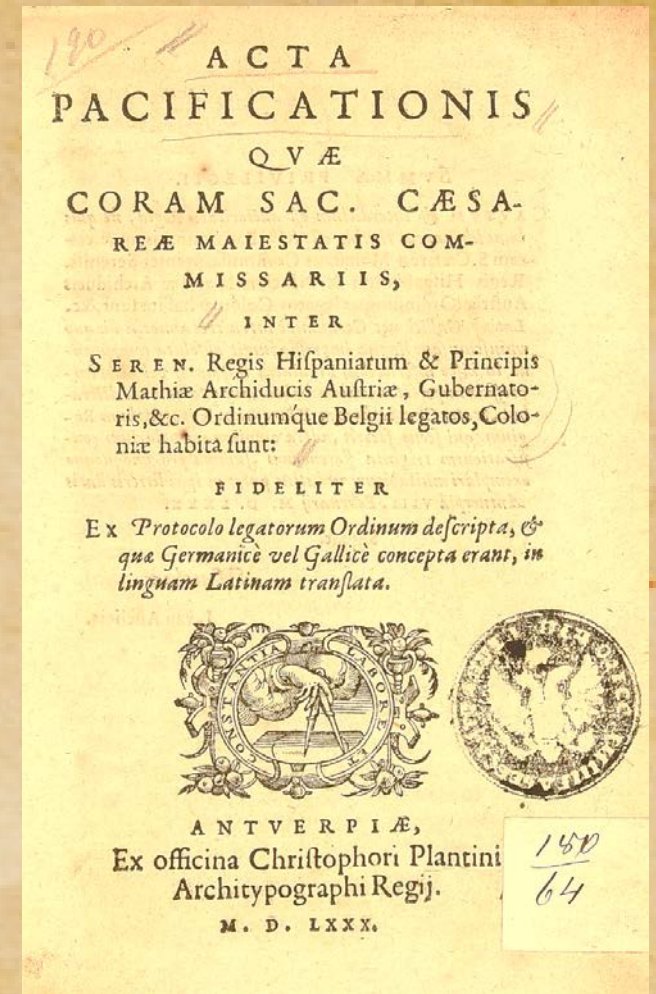

У 1578 р. друкар став архітипографом **Генеральних штатів** Нідерландів. Крістоф Плантен зробив адміністративну споруду своєї компанії місцем зустрічей гуманістів та освічених людей Антверпена. Підприємство мало філіали в Лейдені та Парижі. Значно пізніше, у 1877 р., споруди фірми Крістофа Плантена в Антверпені стали музеєм книговидання.

Музей Плантена-Моретуса в Антверпені.

У фондах бібліотеки Одеського університету продукція підприємства Крістофа Плантена представлена двома виданнями часів Нідерландської буржуазної революції: «Ордонанс, едикт і декрет нашого володаря [Філіпа II Іспанського] про кримінальне правосуддя у Нідерландах» (*Ordonnance, edict et decret du Roy nostre Sire sur le faict de la justice criminelle es Pays Baz*, 1570) та «Погоджувальний акт... між Королем Іспанським, верховним правителем Матіасом Австрійським... і представниками прошарків Бельгії», виданими в Антверпені. На титульній сторінці першого видання зображений герб Іспанії часів правління Філіпа II, другого – друкарська марка з девізом «Працею та постійністю» (*Labore et Constantia*) із символічним зображенням цього девізу – циркуль, що окреслює коло (за словами Плантена, рухоме вістря циркуля символізує працю, а нерухоме – постійність).

Acta pacificationis quae ... inter ... Regis Hispaniarum & Principis Mathiae Archiducis Austriae, Gubernatoris, &c. Ordinumque Belgii legatos.... – Antuerpiae : ex officina Christophori Plantini, 1580.

Титульний аркуш книги
із друкарською маркою К.Плантена
Із колекції Р. Губе

У стародруках кирилівського шрифту найбільш раннє зображення друкарської марки знаходимо у виданнях Івана Федорова (*Иван Фёдоров (Федорович)*; бл. 1520–1583).

Друкарський знак є гербовим картушем, на якому розміщено зображення «стрічки» (за версією інших дослідників – «річки»), вигнутої у формі дзеркального латинського «S», яка увінчана наконечником стріли. Ліва частина поля картуша заповнена пунктирним горизонтальним штрихуванням. На полі розміщені літери кирилівського шрифту "ІВАН" - по дві літери з кожного боку "стрічки".

Знак вперше з'явився в «Апостолі» (Львів, 1574), а потім був повторений (з графічними варіантами) на сторінках «Букваря» (Львів, 1574), «Азбуки» (Острог, 1578), «Нового заповіту» (Острог, 1580), а також повного тексту Біблії церковнослов'янською мовою (Острог, 1581).

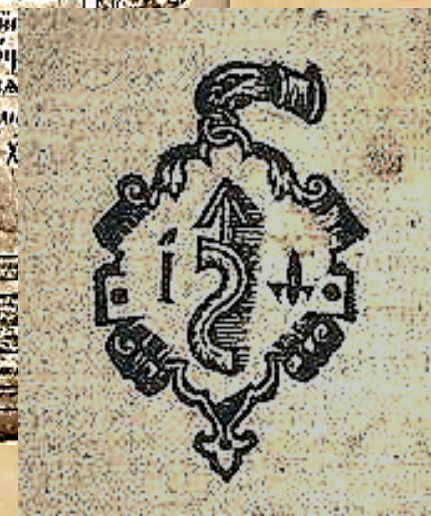

Згодом друкарський знак Івана Федорова було зображено на його надгробній плиті.

У літературі зустрічаються різноманітні символічні тлумачення друкарського знака Івана Федорова та різні версії його походження. Відомий історик книги О.Л.Немировський вважає, що друкарський знак «винайшов» сам друкар у Львові, за прикладом своїх краківських колег, які обов'язково мали власні марки (з ними Іван Федоров контактував після приїзду до Львова). Зразком йому могли бути водяні знаки французького паперу.

Примірник першого повного видання Біблії, надрукованого церковнослов'янською мовою Іваном Федоровим в Острозькій типографії в 1581 р., є прикрасою Наукової бібліотеки. Книга містила 628 аркушів, з численними заставками, кінцівками та ініціалами. Різновид друкарського знака розташований на звороті аркуша 78 п'ятого рахунку.

Библія сиреч книги ветхаго и новаго завета по языку словенску. – Напечатана...в граде Остроге : Иван Федоров, 12.VIII. 1581.

Титульний аркуш Острозької Біблії та друкарський знак І.Федорова

Видавничі марки пізнього ренесансу та бароко (XVI-сер. XVII ст.) характеризувалися перевантаженістю символами та друкарськими прикрасами. Це повною мірою відноситься до друкарських марок швейцарського вченого та друкарня, гуманіста Йоганна Опоріна (*Johannes Oporinus* (*Johannes Herbst*); 1507-1568). У 1538 р. він став професором грецької та латинської мов у Базельському університеті. Заснувавши з партнером у 1539 р. власну друкарню, з 1542 р. цілком присвятив себе роботі в майстерні.

З друкарні Опоріна вийшов цілий ряд якісних, цінних видань стародавніх та середньовічних класиків та наукових праць. У 1543 р. він випустив перший переклад Корану в редакції швейцарського теолога, сходознавця та лінгвіста Теодора Бібліандра (*Theodor Bibliander*; 1505-1564) з передмовою сподвижника Лютера німецького гуманіста Філіпа Меланхтона (*Philipp Melanchthon*; 1497-1560) та полемічний твір проти магометан і язичників, написаний імператором Візантійської імперії в 1347-1354рр. Іоанном VI Кантакузінім (грец. *Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός*; бл.1293-1383).

Примірники видань зберігаються у фондах бібліотеки.

Ioannis Cantacuzeni Constantinopolitani Regis contra Mahometicam fidem Christiana & orthodoxa assertio... – Basileae, 1543.

Титульний аркуш видання з друкарською маркою І. Опоріна.

Прикладами книжкової продукції І.Опоріна з університетської колекції є також «Римська історія» візантійського філософа, богослова, історика Никифора Григора (грец. Νικηφόρος Γρηγοράς бл.1293-1360) (*Nicephori Graegorae, romanae, hoc est Byzantinae historiae Libri XI... - Basileae : per Ioannem Oporinum, 1562*) та «Історія римських консулів» (*De Consulibus Romanorum Commentarij, ex optimis uetustissimis'q[ue]; authoribus collecti... - Basileae : Ex officina Ioannis Oporini, 1553*) австрійського історика та дипломата, професора медицини та ректора Віденського університету Йоганна Куспініана (*Johannes Cuspinian (Spiesshayraer), 1473-1529*). Титульні аркуші цих творів прикрашає друкарська марка І.Опоріна, на якій зображений міфологічний давньогрецький співак і гравець на лірі Аріон з острова Лесбос, врятований від загибелі в морі дельфіном (відповідно до розповіді Геродота).

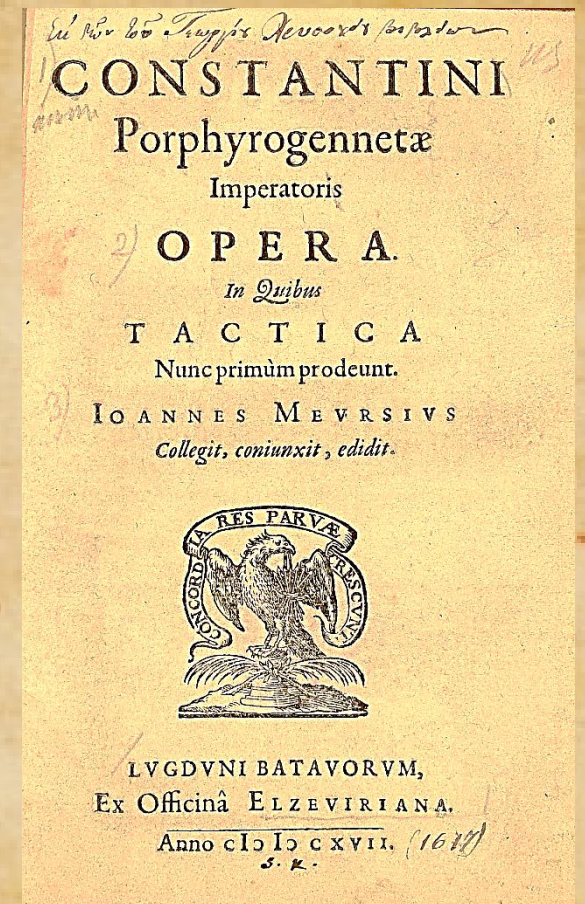

Варіанти друкарської марки І. Опоріна.

У XVII ст. найвагоміший внесок у видавничу справу того часу здійснила голландська фірма Ельзевірів (*Elsevier*), яка проіснувала безперервно сто двадцять років – із 1592 р. до 1712 р. Маючи основні представництва у Лейдені та Амстердамі, фірма родини Ельзевірів відкрила свої філії також у Англії, Франції, Італії та Данії.

Серед друкарських марок Ельзевіров зустрічаються «орел», «пустельник», «пальма», «глобус», «багаття» (Лейден) та «Мінерва» (Амстердам). В університетську колекцію ельзевірів входить примірник «Праць, серед яких першою є Тактика» візантійського імператора Константина VII Багрянородного (*Κωνσταντῖνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος*; 905–959) за редакцією відомого голландського історика, філолога та антиквара Йоганеса Меурзія (*Johannes Meursius*; 1579–1639). На титульному аркуші видання зображено видавничу марку засновника фірми Лодовейка Ельзевіра Старшого (*Lodewijk Elsevier*, 1546?–1617) – орел із пучком з сімох стріл та девіз: «Згодою малі справи зміцнюються» (*Concordia res parvae crescunt*).

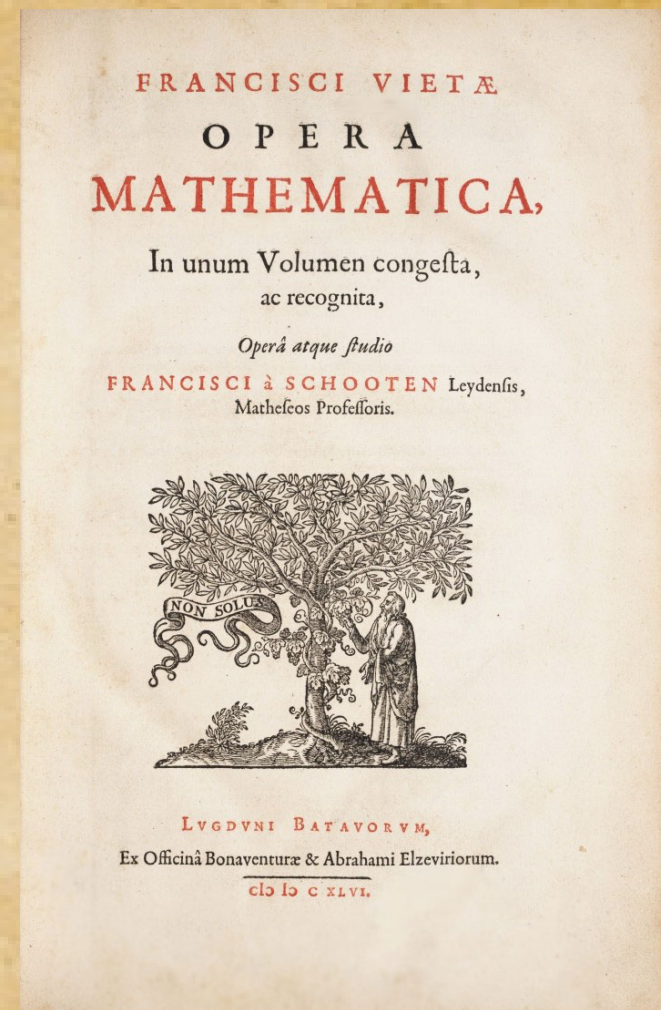
Constantinus VII Porphyrogenitus. Opera in quibus *Tactica* nunc primum prodeunt. – Lugduni Batavorum : ex officinâ Elzeviriana, 1617.

**Титульний аркуш книги
із друкарською маркою Ельзевірів**

Фірма Ельзевірів спеціалізувалась на виданні наукової літератури, досліджень представників європейської інтелектуальної еліти. На титульному аркуші «Математичних праць» Франсуа Вієта, сеньйора де ля Біготьєра (*François Viète, seigneur de la Bigotière*; 1540–1603), що були опубліковані в Лейдені Бонавентурою (*Bonaventura Elzevir*; 1583–1652) та Абрагамом (*Abraham Elzevir*; 1592–1652) Ельзевірами – зображення найбільш відомої типографської марки Ельзевірів: в'яз, обвитий виноградом, який зриває філософ, та девіз: «Не самотній» (*Non solus*). Цю марку, яка є модифікацією друкарської марки, що зустрічалася, наприклад, у Етьєнов, у 1570-х роках, створив Ісаак Ельзевір (*Isaac Elzevir*; 1596–1651). Але славу не тільки лейденському книгодрукуванню, але й всій голландській поліграфії середини XVII ст. принесли Бонавентура та Абрагам.

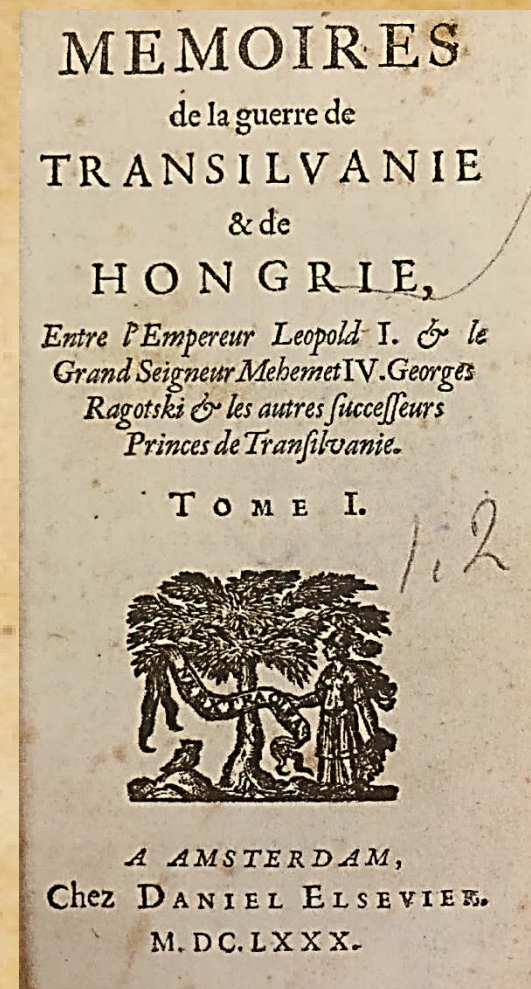
Viète, François. Francisci Vietae Opera mathematica... - Lugduni Batavorum: ex officinâ Bonaventurae & Abrahami Elzeviriorum, 1646.

**Титульний аркуш книги
із друкарською маркою Ельзевірів
Із колекції І.Ю.Тимченка**

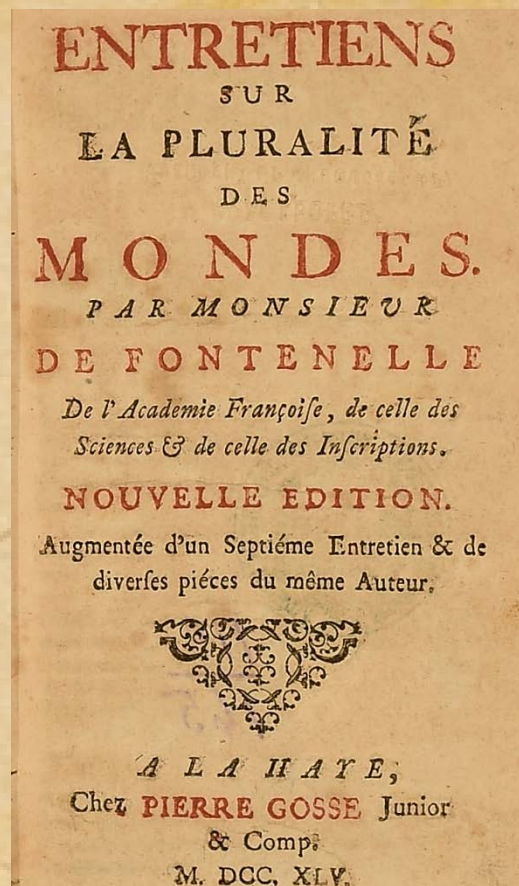
Ще один друкарський знак Ельзевірів був введений Лодовейком молодшим (*Lodewijk Elsevier*, 1604-1670) в амстердамській друкарні в 1642 р. На ньому - зображення Мінерви (богині мудрості, покровительки наук, мистецтв і ремесел). Девіз «не виходячи з-під маслини» (*Ne extra oleas*) вимагав «залишатися в встановлених межах», що мало певний філософсько-символічний зміст. Цю марку бачимо і на титульному аркуші «Мемуарів про війну Трансільванії та Угорщини...», виданих в Амстердамі 1680 р. Данієлем Ельзевіром (*Daniël Elzevier*, 1626-1680) – найвідомішим і найосвіченішим видавцем Голландії свого часу.

[**Centorio degli Ortensi, Ascanio**]. *Memoires de la guerre de Transilvanie et de Hongrie...* – A Amsterdam : chez Daniel Elsevier, 1680.

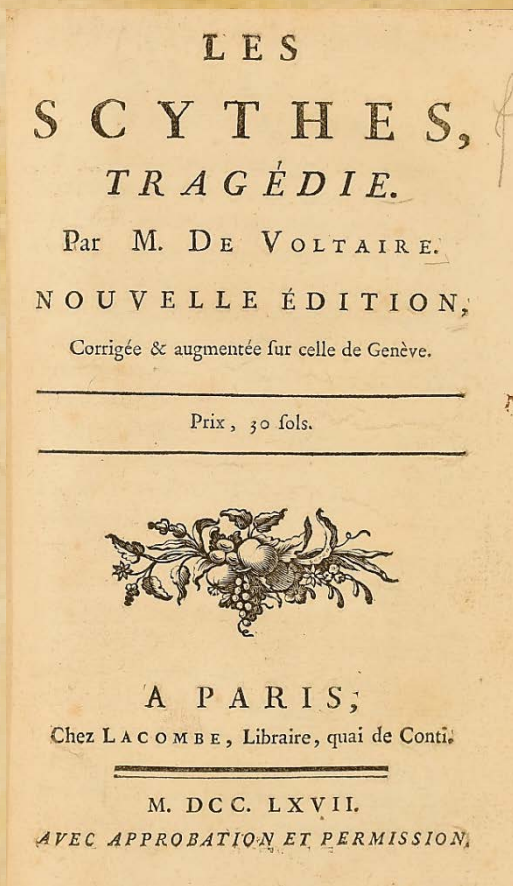

*Титульний аркуш книги
із друкарською маркою Ельзевірів
Із колекції Воронцових*

З кінця XVII ст. все частіше змінюється граверна техніка: замість гравюри на дереві (деревориту) успішно застосовується гравюра на міді (мідьорит), яка набула поширення протягом XVIII ст. У першій половині – середині XVIII ст. марки, як правило, являли собою вигадливу тонку віньєтку, що робилися глибокою печаткою чи металевих штампах. Мистецтво різьблення по дереву втратило свою динамічність, тавро замінили простим флероном – елементом друкарського орнаменту у формі листка або квітки.

*Зразки віньєток на титульних
аркушах видань XVIII ст.*

Удосконалення машинного виробництва з початку ХІХ ст. привело до уніфікації зовнішнього вигляду видань і занепаду видавничих знаків, які зображувалися переважно у формі непривабливих монограм. Як правило, зображення з назвою видавництва або друкарні поміщається у рамку різної форми, іноді це монограма. Прикладами можуть бути марки французьких видавництв ХІХ ст. «Плон» (*Plon*) та «Лярусс» (*Larousse*), які існують досі.

На видавничій марці французького видавництва «Плон» ініціали його засновника Анрі Плона (Henri Plon) і девіз «Наполеглива праця все перемагає» (labor omnia vincit improbus).

«Сію за будь-якого вітру» - девіз на видавничій марці французького видавництва «Лярусс», що спеціалізується на виданні довідкової літератури.

Еволюція видавничих марок в Україні багато в чому йшла своїм самобутнім шляхом. Навіть у складних історичних умовах після 1917 р., коли книги друкувалися на папері поганої якості, протягом десятиліття розвивалася мистецька сторона видавничих марок. У 1920-х роках мав місце короткий спалах, ренесанс української культури та духовності, який супроводжувався бурхливим розвитком видавничої діяльності.

В цей період діяло 57 українських видавництв. Не всі замовляли видавничу марку, але деякі з них мали кілька модифікацій знаків. Так, видавництво «Колос» мало вісім марок роботи різних художників. Іншим прикладом може бути обкладинка фахового наукового журналу «Бібліологічні вісті», що видавався Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК) в період 1923-1931 рр. (у фондах бібліотеки наявні номери журналу за 1923, 1926-1931 рр.). Зовнішнє оформлення часопису було вишукано строгим, але практично завжди обкладинку та авантитул прикрашала видавнича марка УНІКу; загалом в різних номерах використано сім варіантів роботи відомих художників-графіків Ю. Михайліва, В. Кричевського та А. Середи.

*Видавнича марка УНІКу на
обкладинці номера
"Бібліологічних вістей"
(1929)*

*Видавнича марка
Українського Громадського
Видавничого Фонду у Празі*

Важливим осередком української видавничої справи на еміграції було видавництво «Український Громадський Видавничий Фонд у Празі». У 1923-1932 роках воно випустило близько 40 переважно наукових і науково-популярних книжок із різних галузей. Серед інших – праці українських науковців «Триста років українського театру, 1619-1919» Дмитра Антоновича (Прага, 1925), «Основи української літературно-наукової критики» Леоніда Білецького (Прага, 1925), «Студії з української етнографії та антропології» Хведіра Вовка (Прага, б.р.), які зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Видавнича марка УГВФ була створена видатним українським художником-графіком Робертом Лісовським (1893-1982).

Відоме одеське видавництво “Матезис” (грец. *mathesis* - знання) (1904-1925) спеціалізувалося на виданні літератури з природничих наук, переважно з математики та фізики. Прискіпливим добором літератури, прагненням пропагувати передові напрями в науці, першокласним поліграфічним оформленням воно заслужило репутацію одного з кращих наукових видавництв свого часу.

Ініціатором народження видавництва став Веніамін Федорович Каган (1869–1953), математик, геометр, який на той час працював у Новоросійському університеті в Одесі. Разом із групою захоплених фахівців – астрономом А.Р. Орбінським, математиками І.В. Слепінським, С.О. Шатуновським – було створено видавництво *MATHESES*.

Одним із елементів високої книжкової культури став видавничий знак. На замовлення видавництва видатний художник-графік, член Одеського Товариства художників імені Костанді Амвросій Андрійович Ждаха (1855-1927) виконав шість варіантів знака, з них було відібрано два. Вони й прикрашають обкладинки та останні сторінки книг видавництва *MATHESES*. А.А. Ждаха виконав і чимало обкладинок книг.

**Видавничі обкладинки та
знаки видавництва *MATHESES***

В 1917 р. в Одесі українським комісаром міста, громадським і політичним діячем, письменником Іваном Левковичем Липою (1865-1923) було засноване видавництво «Народній стяг». Заклад діяв до 1918 р. (на деяких виданнях помилково зазначено датою виходу 1919р.), випустивши за цей час 13 книжок та 7 листівок. «Народній стяг» першим з українських видавництв Одеси отримав власну видавничу марку, виконану Амвросієм Андрійовичем Ждахою.

Липа І. Лада Прекрасна: казка. – Одеса : Народній стяг, [1918].

*Видавнича марка
видавництва «Народній стяг».*

*Текст та оформлення виставки –
головний бібліограф Наукової бібліотеки
ОНУ імені І.І.Мечникова
О.В.Полевщикова*

*При використанні матеріалів посилання на
офіційний сайт Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова
є обов'язковим!*